

Fjärrvärme i Heda, Vreta kloster socken

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Heda 1:8
Vreta kloster socken
Linköpings kommun
Östergötland

Josefina Kennebjörk

Fjärrvärme i Heda, Vreta kloster socken

Arkeologisk förundersökning i form av schaktningsövervakning

Heda 1:8
Vreta kloster socken
Linköpings kommun
Östergötland

Josefina Kennebjörk

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Östra delen av Schakt 1 sett från väster. Foto: Josefina Kennebjörk

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-494-8

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning.....	5
Bakgrund	5
Syfte och metod	6
Topografi och fornlämningsmiljö	6
Undersökningsresultat.....	8
Utvärdering	10
Referenser.....	11
Skriftliga källor.....	11
Digitala källor.....	11
Tekniska och administrativa uppgifter	12
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar.....	13

Figur 1. Utdrag ur Terrängkartan med undersökningsområdet markerat med blå ring. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård genomförde under sju dagar i september–oktober 2015 en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Heda 1:8 i Vreta kloster socken, Linköpings kommun. Arbetet föranleddes av att Tekniska verken i Linköping AB skulle nedlägga en fjärrvärmeledning i området och förundersökningen utfördes i form av en schaktningsövervakning. Undersökningsområdet ligger i ett fornlämningsrikt område med lämningar av dels grav-, boplots- och agrar karaktär. I nära anslutning till undersökningsområdet ligger fornlämningarna Vreta kloster 40:1–2, 41:1–4, 151:1, 188:1 och 234.

Huvudsyftet med undersökningen var att i största möjliga mån undvika fast fornlämning, samt att få ett underlag för eventuella framtida ärenden i området. Totalt schaktades ca 365 löpmeter. Schaktets djup varierade från 0,9 meter till 2,7 meter och bredden från 1,5 meter upp till 2,6 meter. Inga antikvariskt intressanta lämningar påträffades.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård utförde under sju dagar i september–oktober 2015 en förundersökning i form av schaktningsövervakning i Heda, Ljungsbro, i Vreta kloster socken, Linköpings kommun. Undersökningen utfördes på uppdrag av och efter beslut från Länsstyrelsen i Östergötland (dnr 431-5979-15). Arbetet föranleddes av att Tekniska verken i Linköping AB skulle gräva ned en fjärrvärmeledning inom fastigheten Heda 1:8. Projektet utfördes under ledning av Josefina Kennebjörk och fältarbetet utfördes av Josefina Kennebjörk och Mattias Johansson.

Bakgrund

Ursprungligen planerades sträckan för fjärrvärmeledningen att gå strax söder om bostadsområdet i Heda, rakt genom en känd boplots med härdar från förromersk järnålder (Vreta kloster 234). Den planerade stäckningen för schaktningsövervakningen var då ca 160 löpmeter. Sträckan för ledningen ändrades dock till att gå längre norrut, inne i bostadsområdet, främst längs med Nytorpsvägen. Den nya sträckningen planerades uppgå till ca 342 löpmeter men ledningarna skulle främst grävas ned i den befintliga vägen och trottoaren. Då schaktsträckan ändrades ökade även avståndet till i området kända fornlämningar och risken att ledningsschaktet skulle komma att störa någon fornlämning minskade. I allmänhet är dock närområdet rikt på fornlämningar och bland annat förekommer lämningar av grav- boplots- och agrar karaktär. Detta innebar att en schaktningsövervakning i området fortfarande var aktuell även om förväntningarna att hitta intakta lämningar minskade och ambitionsnivån sänktes. På grund av de låga förväntningarna kontrollerades en större del av sträckningen i efterhand medan endast en kortare del av sträckan övervakades vid schaktningen.

Figur 2. Utdrag ur den digitala fastighetskartan med kända fornlämningar, samt undersökningytan markerad med blå linje. Skala 1:10 000.

Syfte och metod

Syftet med den aktuella schaktningsövervakningen var att i den mån det var möjligt undvika ingrepp i fornlämningar. De anläggningar som framkom skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning samt om möjligt dateras. Resultaten var tänkta att utgöra underlag för Länsstyrelsens vidare beslut i ärendet och eventuellt kommande ärenden i området.

Totalt utfördes schaktningsövervakningen längs en sträcka på ca 365 löpmeter. Av denna sträcka kontrollerades 294,6 meter i efterhand medan ca 70,4 meter kontrollerades i samband med schaktningsarbetet. Vid schaktningen grävdes jordmassorna bort i tunna skikt med maskin. Vid behov rensades ytorna upp för hand för att kontrollera eventuell förekomst av fynd och anläggningar. Dokumentationen skedde genom inmätning med GPS, digitala fotografier samt skriftlig beskrivning.

Topografi och fornlämningsmiljö

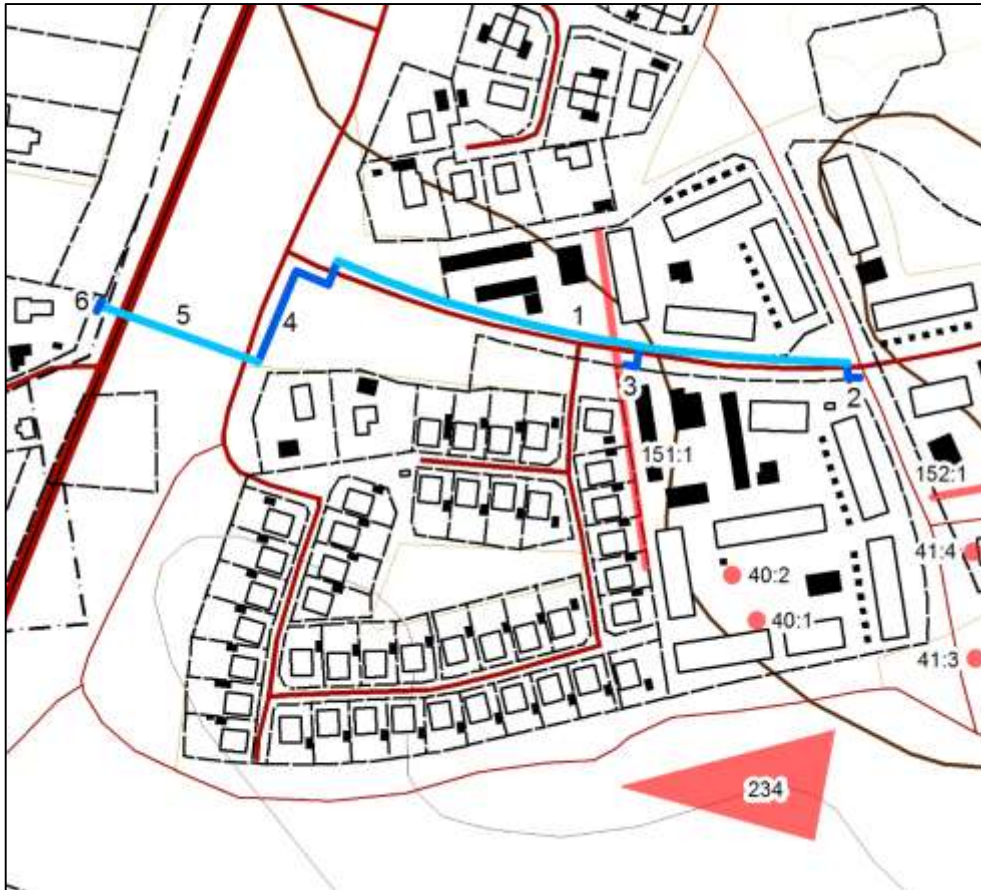
Det aktuella undersökningsområdet ligger på en höjd av 70–75 m ö.h. Landskapet kring förundersökningsområdet utgörs av böljande moränmark som idag nästan uteslutande består av åkermark och bebyggelse.

Fornlämningsmiljön i närområdet är rik med förekomst av lämningar av olika karaktär och datering (FMIS). Ledningsschaktet korsade utsträckningen för en stensträng (Vreta kloster 151:1) som löpt i ungefärlig nord-sydlig riktning utmed en ägo gräns på 75 m ö. h. Stensträngen var från början 140 meter lång, 0,3–0,5 meter bred och 0,1–0,3 meter hög. Stensträngen är sedan tidigare delundersökt och den är inte av förhistorisk karaktär. Vid kontroll i samband med den aktuella undersökningen kunde den inte återfinnas. Cirka 55 meter sydöst om ledningssträckan löper ytterligare en stensträng (Vreta kloster 152:1). Stensträngen var ursprungligen totalt 210 meter lång, varav hälften sträckte sig i öst-västlig riktning och andra hälften i nord-sydlig riktning. Vid byggnationen av bostadsområdet har stensträngen dock tagits bort. I det närmaste området sydväst om stensträngen har flera stensättningar legat (Vreta kloster 40 och 41). Området kring gravarna och stensträngen uppgavs vid inventeringstillfället vara röjt och flera röjningsrösen sågs i området. Flera av dessa kan ursprungligen ha innehållit gravar (Fernholm 1987). Runt 225 meter österut ligger ett stort område (Vreta kloster 130:1) som innehåller röjda ytor och röjningsrösen och även här kan det finnas gravar under röjningsrösen.

De närmast liggande stensättningarna är belägna delvis inne i bostadsområdet och strax söder om detta. Vreta kloster 40 är belägna 75 m ö.h. strax söder om ledningssträckans östra del. De båda gravarna har undersökts och borttagits av Riksantikvarieämbetet (UV Öst) i samband med en tidigare schaktningsövervakning för fjärrvärme i området. I en av gravarna (40:1) påträffades brända ben, ett rovfågelspänne, ett likarmat spänne av brons, en nål med profilerat huvud, knivfragment av järn samt några krukskärvor. I den andra graven (40:2) hittades brända ben, två fragmentariska järnbeslag, ett bronsbleck och ett skifferbryne. Gravarna daterades till vendeltid. Strax öster om Vreta kloster 40 ligger Vreta kloster 41. De fyra gravarna är belägna på en höjd av 70 m ö.h. och Vreta kloster 41:1–3 ligger alla i hagmark söder om bostadsområdet. Vreta kloster 41:4 har undersökts och borttagits i samband med byggnationen av bostäderna (Fernholm 1987). Ytterligare stensättningar har påträffats väster om undersökningsområdet (Vreta kloster 58:1 och 121:1) och åt sydöst ligger ett större gravfält med stensättningar och flatmarksgravar (Vreta kloster 140). Inom detta fornlämningsområde finns även ett tillhörande boplatsoområde (Fernholm 1982; Sundberg 2000).

Ett flertal andra boplatsoområden med olika dateringar finns också i området. Det boplatsoområde som utgjorde den direkta anledningen till schaktningsövervakningen, Vreta kloster 234, ligger ungefär 160 meter söder om den nu aktuella exploateringssträckan. Vid utredningen och förundersökningen av boplatsten har två härदार påträffats (Carlsson 2008; 2009). En av dem har daterats till förromersk järnålder (Carlsson 2009:5). I samband med förundersökningen av Vreta kloster 234 undersöktes ytterligare en boplats från förromersk järnålder, Vreta kloster 238. Två härदार från denna boplats har daterats till perioden. I övrigt förekom här flertalet stolphål vilket talar för eventuella byggnader på platsen även om inga säkra konstruktioner har kunnat identifieras. Bland fynden förekommer keramik av allmän förhistorisk karaktär samt en mynningsskärva som har sina bästa paralleller i den tidigneolitiska trattbägarkulturens keramik (Carlsson 2009:10).

Ytterligare boplatsoområden påträffades söder om undersökningsområdet i samband med arkeologiska undersökningar inför byggnationen av en cykelväg längs med väg 1123. Längst i öst ligger Vreta kloster 240 vilken består av boplatslämningar från dels förromersk järnålder och dels stenålder. Strax väster om Vreta kloster 240 ligger Vreta kloster 235 där en härd från äldre bronsålder har hittats. Ytterligare något västerut ligger Vreta kloster 236 där flera härदार och mindre gropar har undersökts. Vid förundersökningen 2008 påträffades en härd som daterades till historisk tid men vid den särskilda undersökningen 2009 hittades ännu en härd och denna kunde dateras till folkvandringstid/vendeltid (Carlsson 2011:12).

Figur 3. Karta över schaktsträckan med delschakten markerade. Utsnitt ur digitala fastighetskartan som grundkarta. Skala 1:3 000.

Övriga fornlämningar som förekommer i området är bland annat ett jordfast stenblock med skålgropar (Vreta kloster 188) som påträffats i närheten av gravarna Vreta kloster 40 och 41. Västerut från undersökningsområdet ligger även en galgbacke från slutet av 1600-talet (Vreta kloster 263) och här sträcker sig också en hålväg i ungefärlig nord-sydlig orientering (Vreta kloster 209, 210, 211, 212 och 262) (Sköld 2008).

Undersökningsresultat

Schaktningsövervakningen utfördes, som ovan nämnts, längs en sträcka på ca 365 meter. Schaktsträckans bredd varierade från 1,5 meter upp till 2,6 meter och djupet varierade från 0,9 meter till 2,7 meter. Som djupast var schaktet under Ljungsbrovägen och sträckan mot Mjöltorespvågen längst i väst. Schaktsträckan delades upp i sex delschakt som finns markerade i figur 3 och som beskrivs närmare i bilaga 1.

Då fjärrvärmeledningen drogs inne i bostadsområdet förväntades stora delar av sträckningen vara störda av tidigare markarbeten och det visade sig att det låg påförda lager eller omrörda jordmassor ned till ett djup av ca 0,4–0,6 meter längs med hela sträckningen. Tidigare ledningsarbeten i trottoarkanten längs den södra sidan av Nytorpsvägen hade medfört att de delar av Schakt 2 och 3 som löpte där innehöll påförda fyllnadsmassor hela vägen ned till botten av schakten. Detsamma gällde för

Figur 4. Östra delen av Schakt 1 fotograferad från öster. Foto: Josefina Kennebjörk.

Schakt 6 längst i väst, vilket grävdes för att hitta tidigare nedgrävda fjärrvärmeledningar att ansluta till. Större störningar med tjocka påförda lager förekom också i den östra delen av Schakt 1 vid området kring infarten till Nytorpsvägen 3–45.

Schakt 5 som löpte under den stora Ljungsbrovägen och den mindre Mjöltorespvägen var kraftigt stört av vägbyggena. Ett bostadshus från 1900-talet har också tidigare stått på den nu gräsbevuxna platån som ligger mellan de båda vägarna. Här påträffades en stenpackning av mycket stora stenar, vilken var runt en meter tjock. Intill Ljungsbrovägen på östra sidan löpte ett 2,5 meter brett dike som gick ned till botten av schaktet på 2,7 meters djup. I dikesfyllningen hittades en rostig spik samt ett revbensfragment av nötkreatur, vilka ej tillvaratogs. Öster och söder om Schakt 4 finns ett gräsbevuxet område med snår av småträd och en del större träd. Detta område ligger i en liten sänka. Den öst–västligt orienterade delen av Schakt 4 låg i direkt anslutning till detta område och här kunde det konstateras att området anlågts och störts under senare

tid. Den östra delen av schaktet var fyllt av ett tjockt homogent lager av humös mörk brunrå silt blandat med sand och grus.

Jordarterna i området består främst av ljus gråbrun silt som över stora ytor har en svagt röd ton. Förekomsten av grus och småsten är riklig och även en del större stenar förekommer. I den västra delen av undersökningsområdet framkom orörd mark först på 1,5 meters djup och den består av en mörkare gråbrun silt med inslag av grus och småsten.

Inga fynd eller anläggningar av antikvariskt intresse påträffades.

Utvärdering

I området finns många kända fornlämningar av olika karaktär och datering. Främst syns lämningar från järnåldern men även lämningar från sten- och bronsålder samt historisk tid förekommer i närområdet. Trots detta påträffades inget av antikvariskt intresse vid schaktningsövervakningen. Med största sannolikhet är detta beroende av att ledningssträckan ändrades från att gå utanför bostadsområdet till att istället sträcka sig igenom det. Byggnationer och tidigare ledningsarbeten i området har sannolikt påverkat fornlämningsbilden. I åker- och hagmarkerna runt bostadsområdet finns däremot troligen flertalet fynd och anläggningar bevarade.

Referenser

Skriftliga källor

- Carlsson, T. 2008. *Arkeologiska utredningar vid Vreta kloster, Blåsväddret och Stora Sjögestad*. Planerad småindustri samt gång-/cykelväg mellan Vreta kloster och Stora Sjögestad, Vreta kloster socken, Linköpings kommun, Östergötland. Arkeologisk utredning. UV Öst rapport 2008:51. Linköping.
- Carlsson, T. 2009. *Boplatslämningar från förromersk järnålder vid Heda*. Heda 1:8, Södra Brunnbyområdet, Vreta kloster socken, Linköpings kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. UV Öst rapport 2009:18. Linköping.
- Carlsson, T. 2011. *Inför gång- och cykelväg mellan Vreta kloster och Stora Sjögestad*. Arkeologiska undersökningar längs väg 1123 i samband med planerad gång- och cykelväg mellan Vreta kloster och Stora Sjögestad, Vreta kloster socken, Linköpings kommun, Östergötlands län. Arkeologiska undersökningar. UV rapport 2011:132. Linköping.
- Fernholm, R. 1982. *Blåsväddret – ett gravfält och en boplats från äldre järnålder*. Fornlämning 140, Blåsväddret, Vreta kloster socken, Östergötland. Rapport UV 1982:45. Linköping.
- Fernholm, R. 1987. *Vendeltida gravar i Vreta Klosters socken*. Fornlämningarna 40, del av 41 och 151. Brunnbyområdet, Vreta Klosters socken, Östergötland. Rapport UV 1987:13. Linköping.
- Sköld, K. 2008. *Hålvägar och röjningsvall i Sockenmarken*. RAÄ 209, 210 och 212, Sockenmarken 4:5 m.fl., Vreta Klosters socken, Linköpings kommun, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. UV Öst rapport 2008:42. Linköping.
- Sundberg, K. 2000. *Blåsväddret*. RAÄ 140, Vreta klosters socken, Linköpings kommun, Östergötland. Riksantikvarieämbetet. Rapport UV Öst 2000:8. Linköping.

Digitala källor

Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, FMIS. www.fmis.raa.se

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM15088
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-5979-15, 2015-09-08
<i>Beställare:</i>	Tekniska Verken i Linköping AB
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Linköping
<i>Socken:</i>	Vreta kloster
<i>Fastighet:</i>	Heda 1:8
<i>Kartblad:</i>	64F8CS FLISTAD
<i>Koordinater:</i>	X 483656/Y 529317
<i>Höjd över havet:</i>	70–75 m ö. h.
<i>Typ av undersökning:</i>	Förundersökning i form av schaktningsövervakning
<i>Undersökningsperiod:</i>	September–oktober 2015
<i>Undersökt yta:</i>	365 löpmeter
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	-
<i>Inmätningmetod:</i>	GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inget arkivmaterial förutom rapporten
<i>Fynd:</i>	-

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Schakt	Längd, m	Djup, m	Bredd, m	Läge	Fyllnadslager
1	204	0,9–1,2	1,6–1,9	Schaktet löpte längs med Nytorpsvägen på dess norra sida. Schaktet grävdes ned i trottoarkanten. I öst fanns en naturlig förhöjning i landskapet och schaktet sluttade svagt åt väster.	Överst låg ca 0,1 meter grästorv alternativt 0,05 meter asfalt. Under detta låg ett ca 0,2 meter tjockt påfört lager av grov gulbrun sand med grusinblandning. Sedan framträdde en äldre markhorisont som bestod av mörkare brungrå sandblandad silt med mycket rötter. Tjockleken varierade mellan 0,05–0,15 meter. Sedan framkom ytterligare ett påfört lager av grusig grov sand med brungrå ton (0,15–0,25 meter). Två olika byggnadsskeden gick alltså att identifiera. Den äldre markhorisonten syntes som tydligast längst upp på den naturliga höjden. Under de påförda massorna påträffades ljus rödbrun steril mark av sandblandad silt med rikligt inslag av grus och småsten. En del större stenar förekom (0,1–0,25 meter). Lagren varierade i tjocklek över ytan och var generellt tjockare i väster och längst i öst där jordmassorna kompenserade för den naturliga branten.
2	12,2	0,95–1,2	1,6	Schaktet var beläget längst i öster och löpte i sydlig riktning från Schakt 1, över Nytorpsvägen och svängde sedan av åt öst. Schaktet låg på en naturlig höjd i landskapet som sluttade svagt åt väster.	Fyllningen i den öst–västligt orienterade delen av schaktet bestod helt av påförda jordmassor. Överst låg ett 0,2 meter tjockt gruslager blandat med gråbrun grov sand. Under detta framkom grov gulbrun sand med mindre inslag av grus och småsten. Den nord–sydligt orienterade sträckan som korsade vägen bestod överst av ett 0,52 meter tjockt påfört lager av gråbrun grov sand blandat med grus och småsten. Under detta låg ytterligare ett påfört lager av rent grus, vilket är 0,08 meter tjockt. Den naturliga undergrunden utgjordes av rödbrun ljusare silt med rikliga grusinslag.
3	12,4	1,5–1,6	1,5–1,7	Schaktet var beläget i en svag sluttning åt väster och löpte från Schakt 1 i sydlig riktning över Nytorpsvägen och svängde sedan av åt väster.	Den öst–västligt orienterade delen av schaktet var helt störd av tidigare nedgrävda ledningar i trottoarkanten. Fyllningen bestod av grus närmast ledningarna och brungul sand runt om. Under vägen bestod fyllningen av 0,18 meter påförd gulbrun sand med inslag av grus och enstaka småsten följt av ytterligare 0,48 meter påförda massor av gråbrun grov sand med rikligt grusinslag. Sedan undergrund av ljus rödbrun silt med mycket grus och småsten. En del lite större stenar (0,25 meter).
4	64	0,8–1,7	1,6–1,8	Schaktet löpte från den västra kanten av Schakt 1 och över Nytorpsvägen åt söder. Sedan löpte schaktet längs södra sidan av vägen, i västlig riktning, fram till Mjöltorpsvägen där det återigen svängde söderut och löpte längs med cykelvägen i ca 40,5 meter.	Vid sträckningen längs cykelbanan låg överst 0,17 meter mörkare brungrå torv med gräs och humös silt med inslag av sand och grus. Under framkom 0,25 meter påförd ljus brungul fin sand blandat med rikligt med grus. Sedan kom ett naturligt lager av silt med inslag av sand, grus och småsten. Färgen var mörkare gråbrun med flammigt röd ton. Längs sträckan som löpte i öst–västlig riktning var lagerföljden densamma. Dock noterades en störning i den östra schaktkanten och 5–6 meter in i schaktet samt hela vägen ned i botten. Fyllningen bestod här av humös mörk brungrå silt med sand- och grusinslag. Under Nytorpsvägen låg 0,43 meter tjocka påförda sand- och gruslager. Därunder syntes dock en äldre markhorisont av mörkare gråbrun humös sandblandad silt. Undergrunden bestod av ljus gråbrun mycket fin sand blandat med grus och enstaka småsten.
5	67,2	1,5–2,7	1,8	Schaktet korsade Mjöltorpsvägen i den östra delen av undersökningsområdet och löpte över en gräsbeväxt plåtå och slutligen under den stora Ljungsbrovägen.	Schaktet var endast 1,5 meter djupt i öster medan djupet under Ljungsbrovägen uppgick till 2,7 meter. Här framkom steril mark av mörkare gråbrun silt med inslag av sand, grus och småsten på 1,5 meters djup. Öster om Ljungsbrovägen löpte ett stort dike (2,5 meter brett), vilket gick hela vägen till botten av schaktet. Diket var fyllt av gråbrun mörkare sandig silt med grus och småsten. I fyllningen hittades ett revben av nöt och en spik, vilka inte tillvaratogs. Öster om diket, var området fortsatt stort av bebyggelse från mitten av 1900-talet. Här fanns en uppbyggd plåtå av sten som var ca 1 meter tjock med dränering- och ledningsrör under. I öster där plåtån slutade tunnades stengrunden ut och under låg först påförda massor av mörkbrun humös sandig silt och under detta sågs steril mark av ljus brungrå silt med inslag av grus och småsten. En svagt röd ton anades.
6	5	2–2,7	2,6	Schaktet löpte längs med Ljungsbrovägen på dess västra sida. Schaktet öppnades för att ansluta till tidigare nedgrävd fjärrvärme.	Schaktet var till största delen stört av tidigare nedgrävda fjärrvärmeledningar men mot vägen syntes en lagerföljd av överst ett 0,6 meter tjockt småstenslager blandat med grov sand och grus av grå färg. Under detta låg en yttäckande grov duk och under denna låg 0,1 meter grovt grått sandblandat grus. Därunder låg en 0,05 meter tjock horisont av humös mörk brunsvartgrå sandig silt med mycket rötter. En tydligt äldre markhorisont. Under detta sågs sandblandad silt med brungrå färg med svagt röd ton.

